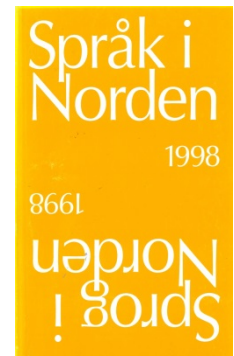

Sprog i Norden

Titel: Moders mål – faders tale
Forfatter: Kirsten Brix
Kilde: Sprog i Norden, 1998, s. 62-68
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språkråd

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Moders mål – faders tale

Kirsten Brix

”Køn” og sprog”, som er den overskrift, jeg er blevet bedt om at tale ud fra, er så bred en formulering, at den tillader mange indfaldsvinkler på emnet, til gengæld kræver den tilmålte plads en skarp afgrænsning af de problemstillinger, det er muligt at inddrage. Jeg har valgt at se på nogle få litterære tekster under overskriftens aspekt. Men først en lille omvej omkring dagspressen.

I Weekendavisen nr. 28 fra 11.–17. juli læste jeg på forsiden overskriften ”Patent på livet”. Artiklen drejer sig om, at EU er i gang med at harmonisere medlemslandenes lovgivning på patentområdet. Og patentet drejer sig i denne omgang om ”bioteknologiske opfindelser”, som det hedder. Kort fortalt går det ud på, at private forskere og firmaer skal kunne tage patent på et produkt skabt ved genmanipulation af alt fra tomater over vaskepulver til svin og menneskets arvemasse. Det falder uden for denne forelæsnings sammenhæng at gå ind på alle de perspektiver af bioteknologisk, juridisk, økonomisk, etisk, politisk o.s.v. art, der ligger i dette problemkompleks. Det, der fangede min opmærksomhed, var formuleringen ”patent på livet”, som efter min mening er en *contradictio in adjecto*.

Hvis man vil have patent på et produkt, betyder det, at man vil producere flere eksemplarer af præcist samme slags. Så det *kunne* næsten se ud, som om menneskets gamle drøm om at blive i stand til at skabe liv ad kunstig vej er inden for rækkevidde. Men livet er det mangfoldige, det uforudsigelige, det irrationelle. Bliver det programmeret og styret, er det netop ikke liv. De kittelklædte videnskabsmænd med deres ubegribeligt kostbare projekter er på vej til at revolutionere vores tilværelse, siger de. Vi behøver ikke fremover at finde os i naturens luner, eventuelle fejl i menneskets fremtræden kan rettes, uønskede gener erstattes af mere attraktive.

Da jeg læste dette, kunne jeg ikke lade være med at spekulere på, hvor denne enøjede vision havde sin oprindelse, og jeg landede i myterne, som i deres billedsprog rummer essensen af vor kulturs selvforståelse.

Den islandske forfatterinde, Svava Jakobsdóttir, giver i sin roman, "Historien om Gunlød" ("Gunnlaðar saga"), en nytolkning af myten om, hvordan Odin fik fat i skjaldemjøden.

Gunlød, Suttungs datter, er oplært af Urd til at blive viets præstinde. Den opgave, hun skal udføre, består i, at hun skal indvi den nye konge i mysterierne og derved sætte ham i stand til at regere i fred og med respekt for alt det skabte. For at nå hertil må den vordende konge først dø, han må gennem Hels kulsorte, rædselsvækkende mørke for siden at blive genfødt, idet han bliver ledt op i solens lys, hvor han sværger troskabseden ved gudindens ring og får overrakt mjøden af Gunlød.

En udødelighedsdrik er hans løn, livshåb og næring. Hun øser mjøden fra det gyldne kar og fylder bægrene med slangehåndtagene. Rækker ham drikken. Han strækker begge hænder frem som en blind mand der tigger om syn og tager mod bægret. Bægret ryster i hans greb. Han krummer hånden om slangeskaftet og venter på at den skal blive rolig. Hun løfter sit bæger og begge løfter mjøden til deres læber i samme åndedrag.

En brændende ild omslutter legemet. Hun blændes af denne ild. Hun føler en ophidselse og kraft der tager hendes sind og legeme og giver manden liv. Øser påny. Han drikker, tørstig, sulten. Der kommer liv i ham ... nyt liv ... (s. 173f)

Indvielsesfesten med mad, drikke og dans går sin gang, den er en orgiastisk rus, hvor himmel og jord og alt det skabte slår med samme puls. Klimakset er det hellige bryllup.

... hun [Gunlød] er jord og sol og vand ... gudinden givet sin egen lov i vold, at livet skal leve ... hun der kender mysterierne er i denne stund mysteriet selv ... sole brænder i øjnene da hun fæster blikket på manden ... møerne

tager kappen, gulddiademet, smykkerne af hende ... gudinden nøgen kræver befrugtning ... vældig og grusom og grebet af sit hensynsløse krav om skabelse og genskabelse tåler hun hverken tøven eller eftergivenhed ... liv skal være begges attrå ... hans lykke og held afhænger af om han bøjer sig for hendes vilje når hun byder ham til den guldbeslåede seng. Lægger armen om ham for at usåede agre kan spire og smør dryppe af hvert et strå... (s. 174)

Men Odin er ikke til sinds at være gudindens statholder, han vil indtage hendes plads; det er ikke nok for ham, at han er blevet indviet i mysterierne og optaget i det kollektive. Han vil selv eje sandheden og al magten. Han stjæler derfor karret og tager det med til sin kongebolig, hvorfra han styrer sine krigere, som vågner op til evigt liv, når de falder på valpladsen for ham.

Med dette bedrageri har Odin svigtet menneskeheden, med et jungiansk udtryk kunne man sige, at han havde svigtet det kollektivt ubevidste. Han vil eje, og dermed definere, det, som er en fælles, irrationel urkraft.

I Snorres version er Gunlød og Odin fælles om bedrageriet. I bedste Agent 007-stil lokker Odin mjøden fra Gunlød efter tre elskovsnætter. Det er formentlig den version, de fleste kender. Men Hávamál er ikke helt så lakonisk som Snorre, her er der en stemme, som efter ordvalget at dømme ikke bifalder Odins rævestreger:

Ring-Ed har Odin aflagt – tykkes mig –
hvo vil hans Tilsagn tro?
Svegen lod fra Gilde han Suttung gaa
og græmmet Gunløde.
(Den ældre Edda s. 107)

Odin stjæler digtekunsten, ordet og ordets magt, ved at bruge list og vold. At mjøden er en kraft, som bevogtes af en jættekvinde, hænger sammen med dens natur. Den symboliserer det utæmmede, irrationelle, farlige på samme måde, som jætterne gør det, og som myternes, religionens og litteraturens traditionelle kvindebillede gør det. I mytens hellige bryllup forenes

disse kræfter med den mandlige styrke og ratio til en helhed. Men det, som Odin gør, er, at han afskærer de kvindelige kræfter – personificeret i Gunlød – og institutionaliserer mjøden, ordet i Asgårds velorganiserede civilisation.

Går vi til en anden myte, finder vi også her, hvor stor en magt ordet tillægges. I Første Mosebog kapitel 1 læser vi, hvordan Gud skabte himlen og jorden og alt levende på sit bud. Det er ordet, som skaber. En af de formuleringer, de fleste måske kender bedst, er Johannesevangeliets dunkle, poetiske indledning: "I begyndelsen var Ordet, og Ordet var hos Gud, og Ordet var Gud." (Johs. ev. 1,1).

Tilbage til skabelsesberetningen. Om mennesket står der: "Gud sagde: Lad os skabe mennesker i vort billede, så de ligner os! De skal herske over havets fisk ..." (1.Mos. 1,26).

Den færøske oversættelse siger samme sted: "Og Guð segði: Vær viljum gera menniskjur eftir okkara mynd, okkum líkar, og tær skulu ráða yvir havsins fiskum ..."

I begge versioner er der grammatisk overensstemmelse mellem substantiv og pronomen: *mennesker* – *de* på dansk og *menniskjur* – *tæ* på færøsk.

I kap. 2 får vi en mere detaljeret beskrivelse, her hedder det i vers 6–7: "Da formede Gud Herren mennesket af jord og blæste livsånde i hans næsebor, så mennesket blev et levende væsen."

I denne sammenhæng er det interessant at se, at oversætteren her bryder de grammatiske regler og gør *menneske* til hankøn. Det skyldes givetvis, at det ud fra sammenhængen senere viser sig, at det er Adam, der er tale om. Men det finurlige ved det hele er, ifølge bibeludgaven fra 1992, at det hebraiske ord for Adam er det samme som for menneske. Senere, kap. 2 vers 23, læser vi: "Da sagde Adam: Nu er det ben af mine ben og kød af mit kød. Hun skal kaldes kvinde, for af manden er hun taget." I nævnte bibeludgave bliver det oplyst, at der er et ordspil mellem *kvinde* og *manden*. Hvis vi med andre ord forestiller os, at dette vers begyndte med "Da sagde mennesket: ..." og at forholdet mellem ordene for kvinde og mand ikke var så entydigt som

i oversættelsen, er der pludselig ikke mere noget sprogligt grundlag for den maskulinisering af myten, som vi er oplært med.

Den færøske udgave er endnu mere entydigt maskulin. Det hedder i kap. 1 vers 27: "Og Guð skapaði mannin eftir síni mynd, í Guðs mynd skapaði hann hann, sum kall og konu skapaði hann tey," og i kap. 2 vers 7: "tá myndaði Harrin Guð mannin av mold jarðar og blásti lívsanda í nasar hans, og soleiðis varð maður til livandi skepnu."

Ordet *menneske* i betydningen 'mennesket som art' hedder på færøsk *menniskja* og er hunkøn, man kunne derfor forvente at finde kombinationen *menniskjan – ho*, men det gør man ikke. Oversætteren har nemlig valgt ordet *maður*, som er hankøn. Nu ved jeg godt, at ordet oprindeligt har betydningen 'mand' og 'menneske', og det kan der sådan set også være god logik i, fordi mennesket i juridisk, samfundsmæssig forstand var identisk med manden helt frem til kvinderne fik valgret, for Danmarks vedkommende i 1915.

Men sprog er ikke blot filologi, det er det redskab, vi på det bevidste plan bruger til at udvikle vores identitet med. Uden at bevæge mig ind på det store område, som hedder sprogfilosofi, skal jeg her nævne, at det er afgørende for personlighedsdannelsen, hvilke billeder – sproglige, mytiske, litterære – mennesket kan spejle sig i under sin opvækst. Og det er ikke meningsfuldt for en pige eller kvinde at opfatte ordet *maður* som en intererret del af jeg-følelsen, det er tværtimod fremmedgørende.

Som det vil være fremgået af ovenstående, afbilder vor kulturs to væsentligste kilder, den nordiske mytologi og biblen, i væsentlige sammenhænge manden som den skabende, den handlende, den udfarende og kvinden som offer og redskab. Jeg har lagt så stor vægt på at vise dette, fordi jeg mener, at påvirkningen fra disse kilder er helt fundamental. Gennem hele vores opvækst ledsages vi hjemmefra og senere i skolen af disse tekster i mundtlig og skriftlig form, og indirekte følger de os

overalt som en udtømmelig inspirationskilde for forfattere, billedkunstnere, filmskabere, reklamefolk o.s.v.

Ophavet er tvekønnet, det ved vi med vores krop, vore ind-
erste og dybeste drifter fortæller os det uden om vores be-
vidsthed, det er en før-sproglig, universel viden. Når myterne
udskiller det kvindelige i processen og ophøjer det mandlige til
altings årsag, er der tale om ideologi. Og når ideologiens
udsagn bliver erkendelsens grundlag, har vi kortslutningen.

Jeg vil derfor endnu engang vende tilbage til Svava Jakobs-
dóttir og se, hvad der sker, når vi tager sproget på ordet.

Romanen om Gunlöd bevæger sig på to planer, dels i det my-
tiske univers hvor Gunlöd er hovedpersonen, og dels i nutiden
hvor hendes moderne pendant, den unge islandske pige Dis,
forsøger at tilbageerobre myten ved at stjæle det gyldne kar fra
en glasmontre på Nationalmuseet i København. Det er naturlig-
vis en forbrydelse, hun bliver da også pågrebet og sat i fængsel.
Moderen tager straks fra Reykjavík for at komme sin datter til
undsætning. Hun overvejer, hvordan hun kan forhindre, at Dis
får en fængselsdom, og kommer til den konklusion, at løsningen
er at bede om en mentalundersøgelse, så hun kan blive erklæret
utilregnelig i gerningsøjeblikket.

Men efter at have været igennem en længere proces med
mange forviklinger og smertelige erkendelser opdager moren
til sin store rædsel, at det dermed ikke er datteren men hende
selv, der er forræderen. Er Dis først erklæret sindssyg, vil
hendes tilbageerobring af myten blive stemplet i
overensstemmelse hermed. "Igen og igen vil jeg dømme denne
sandhed til sindssygeanstalten." (s. 208), som moren siger. Hun
har været et bevidstløst redskab for den patriarkalske tolkning
af myten, som hun har gentaget, hver gang hun er blevet spurgt
uden overhovedet at tænke over, hvad den i grunden indeholdt.
Nu hvor hendes datter har genfundet det kvindeliges plads i
højsædet og i skabelsen, fornægter hun det.

Men nogle erkendelser er irreversible, og denne er en af
dem. Moren gør derfor det, at hun i et ubevogtet øjeblik under

Kirsten Brix

retssagen selv stjæler guldkarret og gemmer det i sin rejsetaske. Det bliver naturligvis opdaget, og hun føres bort af politiet, da hun lander på Island igen. Men nu vil hun så selv påtage sig den opgave at restituere myten, så den får sin sande universelle udformning. Svava Jakobsdóttir formulerer det sådan:

Vanskelig er denne min opgave.
Men ingen svigter sin digtning.
Den digtning som ingen svigter
uden at betale med livet. (s. 215)

Anvendt litteratur:

Bibelen. Det Danske Bibelselskab. 1995.

Bíblia. Det Danske Bibelselskab. 1965.

Den ældre Eddas gudesange. Oversat af Karl Gjellerup. Thanning og Appels Forlag. 1973

Formálasagnir og Fornmálaljóð. Føroyskað hevur Regin í Líð. Tórshavn 1945.

Svava Jakobsdóttir: Historien om Gunlød. Rhodos 1990.

Poul Pilgaard Johnsen: "Patent på livet" i Weekendavisen (Udland) nr.28, 11-17.juli 1997.

Helga Kress: "Hvad en kvinde kvæder" i Nordisk Kvindelitteraturhistorie I, Rosinante 1993